

Sivas Gök Medrese Bezemeleri, Semboller ve Anlamları

Kifayet Özkul *

Öz

Anadolu da kurulmuş ilk Türk Devleti olan Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'ya yerleşmeye başladıktan hemen sonra, her alanda olduğu gibi mimari açıdan da edinmiş oldukları kültürel ve sanatsal birikimlerini, konumlanmış oldukları her şehirde birçok sayıda eser yaparak uygulamışlardır. Bu eserlerin bulunduğu şehirlerden biri olan Sivas'ta dört adet medrese yapılmıştır. Gök Medrese diğer adıyla Sâhibiye Medresesi de bunlardan bir tanesidir. Gök Medrese ile alakalı olarak daha evvel yapılan araştırmalarda; Selçuklu dönemi mimari yapıları, medreseler, bezemeler, restorasyon çalışmaları ve karşılaştırmalar ile birbirlerinden ayrı ve farklı konular ele alınmış ve incelenmiştir. Bu makalede medrese adım adım incelenerek, kapısından minaresine kadar her konuya değinilerek detaylı bilgi verilmiştir. Gök Medresenin kendine özgü olan muhteşem taç kapısı, mimari yapısı, taş işçiliği, simetrik olarak uygulanmış çifte minaresi ve adını almış olduğu mavi-turkuaz çinileri, Medresenin bütün kapılarında işlenmiş kitabeleri ve hayat ağacı motifleri, çeşmesi, mescidi, minberi ve tonozlarındaki çini bezemeler, semboller ve anlamları ile eğitim sistemine değinilmiştir. Restorasyon çalışmaları yeni bitmiş olan Gök Medrese, Selçukludan günümüze kadar gelen mimari ve bezeme müzesidir, abidevi duruşuyla gören herkesi kendisine hayran bırakırken, özellikle ilim insanına, sanatçılara, tarihçilere ve akademisyenlere yeni ufuklar açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Dönemi, Sivas, Gök Medrese

* Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul / Türkiye

E-mail: kifayet.ozkul@istanbul.edu.tr

Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-5778-9557>

Geliş Tarihi: 10.06.2020 ▪ Kabul Tarihi: 30.06.2020

Sivas Gök Madrasa Decoration, Symbols and Meanings

Kifayet Özkul*

Abstract

The Anatolian Seljuk State, which was the first Turkish State established in Anatolia, applied its cultural and artistic accumulation that they acquired in terms of architecture as in every field, by making many works in every city where they are located. Four madrasas were built in Sivas, one of the cities where these works are located. Gök Madrasah, also known as Sâhibiye Madrasah, is one of them. In previous researches related to Gök Madrasa; The architectural structures, madrasahs, embellishments, restoration works and comparisons of the Seljuk period have been handled and examined. In this article, detailed information is given by examining the madrasah step by step and touching every issue from its door to its minaret. The unique crown gate, architectural structure, stonework, symmetrically applied double minaret and the blue-turquoise tiles that it takes, Gök Madrasah has its unique blue-turquoise tiles, inscriptions embroidered on all the doors of the madrasah, and motifs of life tree, fountain, masjid, pulpit and vaults. The education system with its meanings is mentioned. Gök Madrasah, whose restoration works have just been completed, is the architectural and decoration museum that has come from Seljuks to the present day, while opening up new horizons for scientists, artists, historians and academicians, while admiring everyone who sees it with its monumental stance.

Keywords: Anatolian Seljuk Period, Sivas, Gök Madrasa

* Lecturer, Istanbul University-Cerrahpaşa, İstanbul / Türkiye,
E-mail: kifayet.ozkul@istanbul.edu.tr

Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-5778-9557>

Geliş Tarihi: 10.06.2020 ■ Kabul Tarihi: 30.06.2020

Giriş

1 071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kurulan Müslüman Türk beylikleri buldukları bölgelerde yeni oluşum, yönetim şekli ve güvenliklerinin yanı sıra ortak hedefler çerçevesinde birlik ve beraberliği sağlamayı da amaçlamışlardır. Bu nedenden dolayıdır ki; hâkimiyet altına almış oldukları yerlerde ilmi faaliyetler, bilimsel ve kültürel araştırmalarla birlikte hiçbir dini zorlama yapılmadan, Müslümanlığın yayılması ve devamlılığı için de çalışmalar yapmışlardır. Kendi tarihi derinliklerinden beslenen Türkler, son derece zengin ve kuvvetli olan kültürel değerlerini Anadolu topraklarına silinmeyecek bir şekilde yerleştirmek ve Türk damgasını kalıcı bir biçimde vurmak istemişlerdir. Bu bağlamda; Büyük Selçukluların Türk-İslam mimarisi ile Anadolu kültürünün kaynaşması ve Türklerle birlikte Anadolu'ya göç eden Müslüman ve gayrimüslim sanatkarların bilgi ve becerilerinden oluşan yeni bir sanat anlayışının bağdaştığı mimari eserler ortaya koymuşlardır. Öncelikle hem yaşam kültürü ve dini inanışları gereği hem de ilmi ve insani anlamda zaruri eğitimler için camiler, medreseler, darüşşifalar, han ve kervansarayların imar ve inşasına öncelik vermişlerdir.

Bu mimari yapılaşmalardan biri olan ve kelime anlamı “ders verilen yer” Arapça “de-ra-se” kökünden gelen medreseler, İslâm birliğinin sağlanması ve dinî eğitimin tedrisatı amacıyla yapılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin yayılma ve yerleşmesinde büyük payı olan medreseler, İslam medeniyeti anlayışında eğitimin ve öğretimin verildiği, bu amaçla orta ve yüksek tahsilin yapıldığı yerlerdir. Kendinden önceki dönemden etkilenmiş olan medreseler, doğal olarak kendilerinden sonraki dönemlere de etki etmişlerdir. Medreseler başlangıçta sadece Anadolu Türk kültürü ile dini değerlere dair eğitimlerin verilmiş olduğu bir kurum olarak ortaya çıkmış olsa da zaman içerisinde Türk-İslam bilim ve düşünce anlayışının hayatı ilgilendiren bütün beklenti ve ihtiyaçlara cevap verebilecek kurumlar ve külliyeler haline dönüşmüştür. Bu sebeple Anadolu Selçuklu yapılarında her bir mimari ünite kendine özgü bir amaç ve anlayış üzerine planlanarak ona göre inşa edilmiştir.

Bölgenin coğrafi durumu, konumu, ihtiyaçları ve hava şartları göz önünde bulundurularak inşa edilmiş olan medreseler aynı yapı malzemeleri ile üretilmemiştir. Medreseler mimari yapılaşma olarak; kışlık dersane, öğrenci odaları, müderris odası, eyvan, türbe, mescit, avlu, havuz, çeşme gibi temel mekânlara sahip olmuştur (Semerci, 2017, s.201). Tuğla, kesme taş, taş işlemeciliği ve çini süslemelerle bezenmiştir. Dönemin ustaları, günümüze kadar gelen ve şaşkınlık yaratan işçiliklerini gözler önüne sermişler, taşı bir dantel gibi işlemişlerdir. Bu makalede Anadolu Selçuklu Dönemini

ve mimari eserlerinden biri olan, Sivas şehrimizde bulunan dört medreseden biri; Sivas Gök Medresenin mimari yapılaşmasını ve bezemelerinin özelliklerini inceleyeceğiz.

Anadolu Selçuklu Dönemi

Anadolu'nun fethedilmesinin ardından Anadolu'ya göç eden Türkler, yeni yaşam alanları ve yani otlaklar bulunan bu uçsuz bucaksız verimli topraklara yerleşmişlerdir. Her alanda kendilerini yenilemek ve geliştirmek isteyen Türkler, idari, askeri, siyasi ve mimari girişimlerde bulunmuşlardır. Almış oldukları bölgelerde beylikler kurmuş, o bölgeleri yaşam alanına çevirmek adına mimari yapılaşmaya gitmişlerdir (Özkul, 2020). Bu yapılaşma çerçevesinde Anadolu Selçuklu sanatı 12. yüzyıl sonları ve 13. yüzyılın ilk yarısı en parlak dönemini yaşamıştır.

Anadolu, mimari yerleşim ve gelişimin en önemli merkezi olmuştur. Sosyal ve siyasal atmosfer yanında, coğrafi şartlara ve doğada bulunan mevcut malzemeye göre de mimari şekillenmiştir. Selçuklularda taş en önemli mimari malzeme olmuş, her yerde taş malzemeyi büyük ustalıklarla kullanmışlardır. Anadolu'da bulunan zengin taş ocakları ve bu taşları işleyecek ustaları olan Selçuklular, mimaride ve sanatta özel binalar ve farklı süsleme unsurları ortaya koymuşlardır. Genellikle çeşitli renklerde ve tonlarda kalkerli taş kullanmış, bazı yapılarında mermer takviyesi yapmışlar, hareketli bir cephe kurgusunu ışık-gölge oyunları ile yaratmışlardır (Algan, 2008). Mana âlemlerini de taşla işleyen Selçuklular, oldukça farklı mimari yapılar uygulamışlardır.

Selçuklu yapılarında dış görünüm oldukça sadedir, İlk bakışta cephe mimarisi çok önemsizdir. Dış cepheden bakılınca sadece büyük ustalıklarla işlenmiş taç kapılar, özenle işlenmiş taş ve tuğla minareler dikkat çekmektedir. Dış cephede kullanmış oldukları taş malzeme ile anıt cepheler ve heykelimsi yapılar oluşturulmuştur. Yoğun taş işçiliği olan bezeme, yazı kuşakları ve küçük mimari öğelerle bütünleşen taç kapılar gizemli bir heykel görünümündedir. Taç kapıların temel formunun 1217 tarihinde inşa edilmiş olan Sivas Darüşşifası ile şekillendiği kabul edilmektedir. Erzurum, Sivas, Tokat gibi doğu şehirlerindeki eserlerde yüksek kabartmalı bezemeye, Akşehir, Kayseri, Konya gibi şehirlerdeki eserlerde ise yassı kabartmalı bezemelere ağırlık verildiği görülmüştür (Özkul, 2019). Anadolu Selçuklu Sanatı, medeniyet tarihimizde oldukça önemlidir. Selçuklu Dönemi sanatının tamamına bakıldığında zaman, kendinden önceki medeniyetlerin ve dönemlerin kazanımlarını temel almış, kendin döneminden eklemeler yapmış ve bir sonraki dönemlere etki edecek şekilde devam ettirmiştir. Bu gelenek oluşumunda tasavvufi düşüncenin de etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Sivas Gök Medrese

Sivas Gök Medrese, 1271 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı IV. Kılıçaslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, Sahip Ata Ali b. Hüseyin tarafından Kaluyan el-Koneviye'ye yaptırılmıştır. Sivas şehrimizin bugün kale olarak bilinen toprak tepesinin güneydoğu eteğinde bulunmaktadır. Sahibiye medresesi olarak bilinse de daha çok Gök medrese olarak adlandırılmaktadır. Bu yapıyla ilgili Evliya Çelebi demiştir ki;

“Bu eserin mislini yapmak mümkün değil. Diyar-ı İslamda emsaline rastlanmamıştır. Timurlenk'in hayretle temaşa ettiği bu medresenin kapısı kale kapısı kadar sağlamdır. İki katlı yapılmış, 80 oda ihtiva etmiştir. Talebeler kışın alt katlardaki odalarda çalıştıklarından bir müderris, iki sufi 20 talebesi vardır. Mescidin bir imamı, iki müezzini, kütüphanesinde bir hafız-ı kütup, bir kapıcı ve ferraş bulunmakta, mescit kütüphaneden başka bir de fakirler için yemek pişirilen darüziyafesi vardır.”

13. yüzyılda büyük bir bilim ve eğitim şehri olan Sivas'ta yapılmış olan diğer medreseler; İzzeddin Keykavus b. Keyhusrev tarafından yaptırılan ve 1217 yılında Şifaiye Medresesi hastane olarak hizmet vermiştir. 1271 yılında Çifte Minareli Medrese ve Gök Medrese 'de din eğitimi ve hukuk gibi bilim dallarına ait eğitim ve araştırma faaliyetleri göstermiştir. Gök bilimleri üzerine çalışma yapılması adına da Burûciye Medresesi yaptırılmıştır. Ayrıca bu medreseler ilmî olarak gelişmelere de kaynak olma görevi üstlenmiştir. Gök Medrese 'de sürekli olarak bir müderris ve iki muidin bulunmakla birlikte fakih ve araştırmacılardan oluşan yirmi kişinin bulunması da şart koşularak güzel bir örnek teşkil etmiştir (Şahin, 2006). A. Süheyl Ünver; “Sivas bir yüzükse, onun taşı Gök Medresedir.” tabiri ile aslında medresenin, hem mimari açıdan hem de sanatsal açıdan ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Mimari Özellikleri

Gök Medrese, Anadolu Selçuklu Dönemi medrese mimari yapısının en gelişmiş örneğidir. Sahip Ata'nın yaptırmış olduğu yapılar arasında gösterişli cephe mimarisine sahip abidevi bir yapıdır (Resim 1). Dikdörtgen, dört eyvanlı, simetrik ve avlulu bir plana sahiptir. İki katlıdır, 24 odası ve bir mescidi bulunmaktadır (Resim 2). Ön cepheden bakıldığında bezemeli muhteşem bir taç kapısı, tuğladan yapılmış birer şerefesi bulunan iki minaresi yükselmektedir. Medresenin köşelerinde kabartma bezemeli masif köşe kuleleri vardır ve sol tarafında da Selçuklu Döneminin ilk çeşmesi bulunmaktadır (Resim 3), (Aslanapa, 1993). Kuzey dış duvarın ortasında iki adet, güney dış duvarın ortasında üç adet daha kule bulunmaktadır.

Yapının görkemli duruşuna ayrı bir hava katan minarelerinde kabartmalar, geometrik ve bitkisel motifler bulunmaktadır. Kesme taştan yapılmış olan medrese, giriş eyvanının sağındaki mescit tavanı ve iki yan eyvanda bulunan mavi tonlardaki mozaik çiniler sebebiyle gök rengi anlamına gelen Gök Medrese adını almıştır. 1399 yılında Timur şehri istila ettiğinde bu yapıya hayran kalmıştır.¹ Selçuklu sanatının abidevi mimari eserlerinden biri olan Gök Medrese, mimarisi ve süsleme sanatı bir-biriyle bütünleştirilmiş olan nadide eserlerindedir.

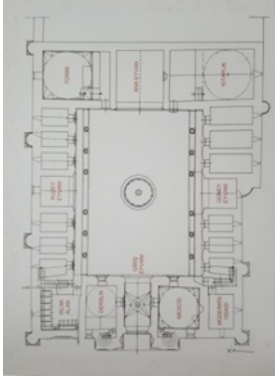
Girişin üzeri yıldız şeklinde dört kollu yuvarlak bir kubbe ile örtülmüştür. Giriş eyvanında bulunan karşılıklı iki kapının sağındaki kubbeli mescidi, solunda darü'l-kurra/ da'rüt-tedris (dershane) bulunmaktadır. Bu iki odanın hem dışarıya hem de avluya bakan pencereleri bulunmaktadır. Minarelere bu odalardan çıkılmaktadır. Mescit dershaneden daha büyük alana sahiptir. Medresenin giriş kısmında köşelere sivri beşik tonozlu iki salon yapılmıştır. Her iki tarafında revaklar bulunan açık avlunun tam ortasında altıgen bir süs havuzu bulunmaktadır (Resim 4). Avlunun kuzey ve güney kısımlarını kemerlerle birbirine bağlanmış altı sütun ayırmıştır. Sütunları birbirine bağlayan kemerler devşirmedir ve birçoğu çatlak olduğundan kelepçeler ile sağlamlaştırılmıştır (Resim 5). Sütun başlıkları mermer ve kalkerli taştandır. Revaklar mermerden yapılmış, üzerleri tonozlarla örtülmüştür. Revakların ve arkalarındaki duvarlarda yine tonozlarla örtülmüş olan küçük medrese odaları yer almaktadır ve her birinin kapısının üzerinde bilime, ilime, doğruluğa ve iyiliğe ait hadisler bulunmaktadır (Resim 6), (Üçer, 2010). Medresenin genel planı ve gün gün yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan mimari planını ve bezeme üsluplarını Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer "*Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar*" adlı makalesinde anlatmıştır.

Resim 1: Sivas Gök Medrese, (Kaynak: İnce, 2019)

¹ <http://sivas.gov.tr/gokmedrese-acilis-icin-gun-sayiyor>

Sivas Gök Medrese Bezemeleri, Semboller ve Anlamları

Resim 2. Sivas Gök Medrese Planı

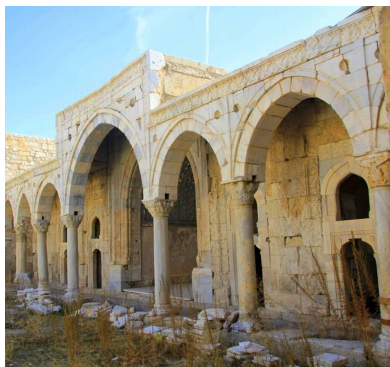
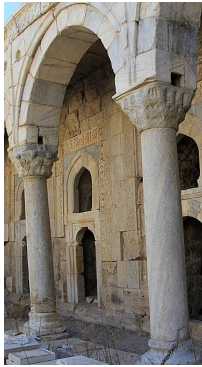
Resim 3. Gök Medrese Çeşmesi

Sivas Gök Medrese Taş ve İni Bezemeleri Kataloğu

Resim 4. Gök Medrese Avlu ve Havuzu

(Kaynak: Habertürk, 2019)

Resim 5-6. Sütunlar, Revak, Kapılar ve Kitabeler (Şaşmaz, 2019)

Bezeme unsurları

Selçuk Mülayim, “Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı) kitabında Selçuklu Dönemi bezemeleri hakkında;

“11. Yüzyılda, Anadolu’da, mimari yüzeylerde karşımıza çıkan Selçuklu süslemeleri, 12. Yüzyıl boyunca yapılarda uygulama alanı genişleyerek sürer. 13. Yüzyılda ise kompozisyonlar en üst seviyelerine ulaşır. Geç dönem de sayabileceğimiz bu dönemde eksen sistemleri, ahenkli kaymalarla, hareketli bir görünüm kazanırken, elemanlarda bariz bir değişme göze çarpar. Çokgenlerin kenar sayısının artışı, içe ve dışa küçük kırılmalar yapmaları ve rozete benzer şekillerin ortaya çıkışı, natüralizme doğru bir eğilimin başlangıçlarıdır. Bu yüzyılın başlangıcında, geometrik motiflerle, bitki motiflerini, acemice karıştırmaya çalışan bir gayret, zamanla, yaygın, güçlü ve ısrarlı bir akım haline gelir. Geometrik ve bitkisel temalar, akışkan bir ortam içinde birbiriyle organik bağlar kurarken, bu kaynaşmadan yeni bir üslup doğar. Bazen geometrik ızgarayı oluşturan hatlar, kod farkı üstte, bazen de bitkisel unsurlar geometrik ızgaraların üzerinde yer almaktadır” demiştir.

Sivas Gök Medrese bezemelerine bakıldığında; mukarnaslı taç kapısı, geometrik motifler ve bitkisel desenler, mermer kabartmaları, hayvan başlarıyla oluşturulmuş kilit taşı, kufi yazılar, sütun başlıkları, köşe kulelerindeki kabartma motifler, hayat ağacı motifleri, cephe bezemelerindeki detaylar ve çinileri ile muhteşem bir bütünlüğü oluşturmaktadır. Portal süslemeleri ile anıtsal bir özellik kazanmıştır (Resim 7).

Taç kapısı

Gök Medresenin en gösterişli bölümü taç kapısıdır. Bitkisel motifler ve geometrik desenlerin simetrik olarak ve estetik bir zarafet içinde meydana getirmiş olduğu taç kapısı, üzerinde bulunan bezemeleriyle Selçuklu döneminde yapılmış mimari yapıların arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Taç kapıda kullanılmış olan mermer malzeme ışık- gölge oyunuyla görünümü etkilemektedir. Geometrik ve bitkisel motiflerden oluşmuş beş dilimli kemer, kapının etrafını dolanarak cepheye hareketlilik sağlamaktadır. Bu hareketliliği, minare kaidelerinden simetrik olarak aşağı doğru inen mermer yüzeylerdeki büyük boyutlu geometrik desenler, kitabeler, bitkisel motifler ve hayat ağaçları devam ettirmektedir (Resim 8). Bunların dışında pek çok motifin görüldüğü kapıyı sağ ve sol tarafında kitabesi olan bezemeli pencereleri tamamlamaktadır (Mülayim, 1982). Pek çok motifin görüldüğü kapıda çok İnce bir işçilik kendini göstermektedir. Minarelerin gövdelerinde ve alt kısımlarında görülen renkli sırlı tuğlalar ve çini bezemelerle gerçekleştirilen geometrik karakterli süslemeler, taç kapıdaki taş süsleme ile birlikte bütünlük ve zengin bir süsleme programını yansıtmaktadır. Medresenin taç kapı minare bağlantısında, içleri rumî desenlerle bezenmiş 9 adet mermer dendan bezemeler bulunmaktadır (Resim 9).

Taç kapısının girişinde, sağ ve sol üst köşesinde simetrik olarak iç içe girmiş hayvan başlı bir kompozisyon bulunmaktadır. Bu kompozisyonda burçları temsil eden ve Türklerin on iki hayvanlı takvimlerinde bulunan ejder, koç, yılan, aslan, başları mevcuttur (Resim 10), (Çaycı, 2002). Taç kapının kenarlarında bulunan mermer sütunlarda yer alan iki kitabe "Amel-i üstad Kalüyanü'I Konevi" yazmaktadır, Portalin üstündeki nişi çevreleyen sivri kemerin altında iki adet, üstünde iki adet olmak üzere yuvarlak dört adet boşluk bulunmaktadır. Bu boşluklar içerisinde daha evvel dört adet kabara olduğunu göstermektedir (Resim 11). Bu yuvarlak boşlukların üstünde yer kitabe de "Kılıçarslan'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in Saltanat Günlerinde İmar Edildi" notu düşülmüştür. Taç kapının üzerinde yer alan birbirinden güzel taş işlemeciliği de göz doldurmaktadır (Resim 12-13).

Evliya Çelebi, Gök Medresenin kapısının kale kapısını andırdığını, seksen kadar öğrencilere ve dershanelere ait odaların bulunduğunu, medresenin kışın alt katında, yazın üst katında oturulduğunu ve bunun İslam diyarında eşine rastlanmamış olduğunu yazmıştır (Denizli, 1998).

Resim 7: Taç Kapı ve Bezemeleri, (Kaynak: Anonim)

Resim 8: Simetrik Mermer Kapı Bezemeleri
(Kaynak: WowTurkey)

Resim 9: Mermer Dendan Bezemeler
(Kaynak: WowTurkey)

Resim 10: Hayvan Motifleri
(Resim 10 Kaynak: WowTurkey)

Resim 11: Kabara boşlukları
(Resim 11 Kaynak: WowTurkey)

Resim 12: Rumi ve Lale Motifi, Detay

Resim 13: Gometrik Motifler, Detay

Hayat Ağacı

Taç kapının her iki tarafında da uygulanmış olan sekiz köşeli yıldız yerküreyi sembolize etmektedir. Hemen altında kendi içinde de simetrik olarak uygulanmış olan hayat ağacı motifi, evrenin direği, barışın, bereketin, bilim ve hikmetin, kudret ve sonsuzluğun, aynı zamanda devletin koruyucu gücünün de sembolüdür. Hayat ağacı evrenin üç elementini, yani kökleriyle yeraltını, gövdesi ile yeryüzünü ve göğe yükselen dallarıyla cenneti birleştirmektedir (Öztürk, 2008). Hayat ağacı Anadolu Selçuklu Döneminde cennete ulaşabilme anlamını kazandığından dolayı sıkça kullanılmıştır (Resim 14), (Üçer, 2010). Bu yapıda, iki farklı hayat ağacı motifi kullanılmıştır.

Birinci hayat ağacı, taç kapının ön cephesinde bulunan ve palmetlerden oluşan hayat ağacı motifidir. Tepesinde çift başlı kartal, palmetlerin içinde bazı kuş tasvirleri, narlar ve rumi desenleri görülmektedir. Palmet motifinin kaynağı olarak Mısır sanatı bilinmektedir, fakat Orta Asya kurganlarında kullanılan keçelerde ve ahşap malzemelerde de işlenmiş olan bu motifi, Türklerin Orta Asya'dan aldıkları fikrini güçlendirmektedir. Şaman inançlarında hayat ağacının dünyanın merkezinde olduğu kabul edilmiştir. Aynı zamanda da ölen bir şamanın ruhunun gökyüzüne çıkışında da merdiven görevi görmektedir, ağaçta bulunan kuşun görevi de ölen şaman ruhuna eşlik etmektir (Ögel, 1966). Hayat ağacı motifinden sonra Türkler en çok çift başlı kartal figürünü kullanmışlardır. Bazı yerlerde tek başlı kartal figürü de karşımıza çıkmaktadır (Resim 15). Çift başlı kartal, koruyuculuğu, asalet, adalet, kudret ve kuvveti temsil ederken aynı zamanda çift başlı olması sebebi ile de temsil ettiği Anadolu Selçuklu Devletinin doğuya ve batıya hükmettiği anlamına da gelmektedir. Hayat ağacında sıklıkla kullanılan nar motifi burada da palmetler arasında kullanılmıştır. Cenneti, bereketi temsil etmektedir (Resim 16). Palmet yapılarının şeklinde ve hayat ağacının kök kısmında görülen rumi motifinin kelime manası "Anadolu'ya aittir" demektir. Vaktiyle Diyar-ı Rum kelimesinin Anadolu yarımadası için denmesi nedeniyle de rumi motifi bu adı almıştır (Biol-Derman, 2005). Birçok kaynak hayvan motiflerinden stilize edilerek oluşturulduğunu söylemektedir (Resim 17).

İkinci hayat ağacı motifi için Sanat Tarihçi Dr. Zekeriya Şimşir bu hayat ağacını şu şekilde tanımlamıştır:

"Dairevi planlı bir nişin içerisinde büyük mermer bloklar üzerine işlenen hayat ağacı motifini üst kısmı sivri teğet kemerli bir rumi (bitkisel süsleme) bordür çerçevelemektedir. Yüksek kabartma tekniğinde işlenmiş olan desen simetrik bir tasarıma sahiptir. Hayat ağacının çıktığı kaideye ortada hilal şeklindeki agraftan aşağıya doğru çatallanan dilimli rumi motifleri tabanda spirallerle nihayetlenir. Rumilerin çatal-

landığı noktalara ters düz şeklinde tepelik motifler, yerleştirilmiştir. Ağacın gövdesinde simetri eksenindeki agrafın içerisinde çıkararak yanlara ve yukarıya doğru kıvrılan yedişer adet yan yaprak ile en tepede de bir adet olmak üzere on beş iri yaprak yer almaktadır. En alt sıradakiler mahiyeti anlaşılmayacak derecede kırıktır. İkinci sıradakilere yivli yapraklar işlenmiştir. Üç, dört ve beşinci sıradaki iri yaprakların içerisinde, bir kökten çıkarak agrafın içerisinde geçen sapa yapraklar, iri nar meyvesi, kiraz salkımları ve rumi motifleri yapılmıştır. Altı ve yedinci sıradaki saplarda yine bir agrafın içerisinde geçerek çıkan yapraklarla bezenmiştir. Orta eksene yerleştirilen en üstteki iri yaprağın içerisinde de kökü bir agrafın içerisinde geçen yaprakların üzerine, iki yana kıvrılmış hurma dalının üst kısmı dilimli bir tepelik ile nihayetlendir” (Resim 18-19), (Üçer, 2010).

Bu ikinci hayat ağacında yer alan nar, hurma, kiraz motifleri sanatkarın taşta işlemiş olduğu cennet tasviri gibidir. Bu hayat ağacı motifinde kuş figürü kullanılmamıştır.

Resim 14: Hayat Ağacı-1

(Resim 14-15, Kaynak: Üçer, 2007)

Resim 15: Kartal Figürü

Resim 16: Nar motifleri

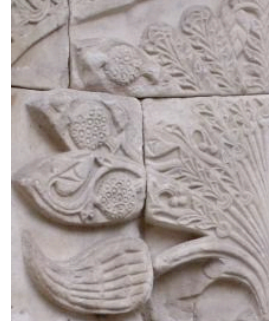

Resim 17: Rumi Desenleri ve Rumili Yapraklar

(Resim 16-17, Kaynak: Üçer, 2007)

Resim 18: Hayat Ağacı-2

Resim 19: Hayat Ağacı-2, Detay

(Kaynak: Şimşek, Selma-Kaynar, Hülya, 2011).

Kitabeler

Kitabeler yazılmış olduğu dönemin ilim, bilim, kültür ve sanatını göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadırlar. Gök Medresede bulunan ve özellikle kapı üstlerinde yer alan pek çok kitabe, bazı yerlerinde bozulmalar olsa da büyük ölçüde okunabilmektedir.

Sivas, Selçuklu dönemi kitabeleri hakkında birçok bilim adamı çalışma yapmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir;

- Max Van Berchem – Halil Ethem, *Materiaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, Kahire, 1017, III/I, 1-50.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı – Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1346 / 1928.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul, 1345 H.
- Zeki Oral, “Anadolu’da İlhanî Devri Vesikaları, Temirtaş Noyin Zamanında Yapılmış Eserler ve Kitabeleri”, V. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, Ankara, 1960, s.208-213.
- Zeki Oral, “Yeni Bulunan Kitabeler”, *Belleten*, 101, 1962, s.147-150.
- M. Şakir Ülkütaşır, “Sinop’ta Selçukiler Devrine Ait Tarihi Eserler”, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, İstanbul, 1949, s.112-151. Bkz. Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikleri Devrinde Sivas Şehri*, VIII-IX. (Şahin, 2006).

Gök Medresenin taç kapısında cepheye rastlayan kısmında en üstündeki tek satırlık kitabede; “*Ulu sultan, yüce şahlar şahı, dünya ve dinin yardımcısı Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev’in devleti zamanında yapılmıştır. Allah devletini daim eylesin*” yazmaktadır (Resim 20), (Şahin, 2006).

Resim 20: Taç Kapı Kitabesi (Kaynak: Budaktaş, 2017)

Taç kapıda bulunan ve kapının etrafını dönen sivri kemerin içerisinde Bakara suresi 285. ve 286. ayetleri yazılıdır (Resim 21). Yarıyı güney kısmında diğer yarıyı da kuzey kısmındaki minare kaidesinde; “*Hz. Peygamber (a.s.) Allah’tan (c.c.) haber vererek buyurdu ki: Ben cömert olan kişiden kabir azabını ve kıyametin zorluklarını defederim. O kişi sabah akşam günahlardan arındırılır*” yazılmıştır (Resim 22), (Şahin, 2006).

Resim 21: Sağ Nişten Başlayıp Sivri Kemerden Sol Nişe Dönüp Biten Bakara Suresi (Kaynak: Budaktaş, 2017)

Resim 22: Güney Minare Kaidesindeki Kitabe, (Kaynak: Üçer, 2010).

Medresenin taç kapısının sağındaki nişten başlayıp, kapının orta noktasından geçen ve solundaki nişte biten kitabesi; “*Bu kutsal medresenin yapılmasını –Allah devletini daim etsin–Büyük Kılıç Arslan’ın oğlu Keyhüsrev’in zamanında büyük koruyucu, büyük düstur sahibi, hayır hasenât babası din ve devletin iftiharını Hüseyin oğlu Fahreddin Ali muharrem’in ilk günü H. 670 (M. 1271)’de emretti-Allah sonunu güzel etsin*” yazmaktadır (Resim 23).

Resim 23: Sivas Gök Medrese İnşa Kitabesi (Kaynak: WowTurkey)

Taç kapının yivli nişten başlayıp mukarnasın altından devam ederek sanki sonsuzdan gelip sonsuza giden kabartma kitabe kuşakta; “*Lehu Allah Allah Allah Allah Lehu*” yazmaktadır (Üçer, 2010). Taç kapının güneyinde bulunan pencerenin üstündeki kitabe; “*Yerlerin en faziletlisi camilerdir*” yazmaktadır. Yan duvarlarda ve hayat ağaçlarının altında bulunan dört adet sekizgen yıldızlarda kalem suresi 50-51. ayetler; “*Doğrusu inkâr edenler Kuran-ı dinlediklerinde, neredeyse seni gözle-riyle devireceklerdi ve hasetlerinden şüphesiz ki o gerçekten bir mecnundur diyorlar. Hâlbuki Kuran âlemler için bir öğütten başka bir şey değildir*” yazmaktadır (Resim 24), (Üçer, 2010).

Resim 24: Sağ Taraftaki İkinci Sekizgen Yıldız (Sanatın Yolculuğu, 2019)

Taç kapının kuzey ve güney yan yüzlerindeki iki satırlı kitabelerde; “*Lillah Lillah Lillah Lillah, El Mülkü bi-iznihi*” yani “*Mülk Allah’ın izniyledir*” yazmaktadır (Üçer, 2010). Taç kapının her iki yanında medreseyi yapan mimarın ismi, sağ tarafta “*Amel-i Üstad*”, sol tarafta “*Kaluyanel Konevi*” yazmaktadır (Resim 25).

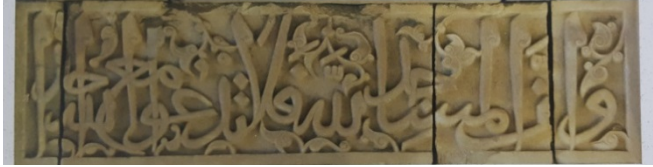
Resim 25: Mimarın İsminin geçtiği Kitabe, (Kaynak: Üçer, 2010, s.14).

Girişin solunda daru'l-kurra yani derslane odasının kapısının üstündeki kitabe; “*Ümmetimin en hayırlı ibadeti Kur’ân okumaktır*” yazmaktadır (Resim 26), (Şahin, 2006).

Resim 26: Dershane Kapısı Üzerindeki Kitabe (Kaynak: Üçer, 2010).

Mescit odasının kapısının üzerinde Cin suresi 18.ayet; “*Mescidler yalnız Allah’ındır. O halde Allah’ın yanına katarak hiçbir kimseye yalvarmayın.*” yazmaktadır (Resim 27), (Üçer, 2010).

Resim 27: Dershane Kapısı Üzerindeki Kitabe (Kaynak: Üçer, 2010).

Ana eyvan duvarı üzerindeki iki satırlık inşa kitabesi; “*Bu kutsal medresenin yapılmasını Allah-ü Teala’ya yaklaşmak için büyük düstur sahibi, cümertliğin timsali, büyük sultan devletin hâkimi, milletin işlerini düzenleyici, hayır hasenat babası, din ve devletin iftihar, Hüseyin oğlu Ali –Allah sonunu güzel eylesin- H. 670 (M. 1271) Muharrem’in ilk günü emretti*” yazmaktadır.

Mescidin avlu tarafındaki kapının üstündeki kitabe; “*İbadetin en faziletlisi fıkıhtır*”, Öğretim odasının avlu tarafındaki pencerenin üstündeki kitabe: “*En iyi dindarlık şüpheli şeylerden sakınmaktır*” yazmaktadır. Hz. Ali’ye ait olduğu belirtilen, bir kısmı medresenin kible yönünde bulunan ikinci kapının üzerinde, diğer kısmı da üçüncü kapı üzerinde bulunan kitabe; “*Müminlerin emri Ali’nin sözlerindedir –Allah onun yüzünü ağartsın-: Malın en temizi kendisiyle ahireti satın*” yazmaktadır.

aldığın maldır” yazmaktadır (Şahin, 2006). Çeşmesinin üzerindeki iki satırlık kitabede; “*Bu çeşmenin yapılmasını, Büyük Sultan Kılıçaslan ’ın oğlu fetihler sahibi Keyhüsrev’in döneminde-Allah devletini daim etsin- ulu sahip ve büyük devlet adamı, hayır ve hasenat sahibi, din ve devletin iftihar Hüseyn oğlu Ali emretti. Allah sonunu güzel eylesin*” yazmaktadır.

Dördüncü kapının üstündeki kitabede; “*Peygamberlere en yakın insanlar, onlara nelerin emredildiğini en iyi bilenlerdir*” yazmaktadır. Beşinci kapının üzerindeki kitabede; “*İlmin en üstünü, insanın uzuvlarında ve davranışlarında tezahür eden ilimdir*” yazmaktadır. Altıncı odaya ait kapının üstündeki kitabede; “*İlmin en düşüğü dilde kalan (yani amele yansımayan) ilimdir*” yazmaktadır. Yedinci oda kapısının üzerindeki kitabede; “*Şerefın en üstünü iyiliği çok yapmaktır*” yazmaktadır. (Şahin, 2006). Bir kısmı medresenin bahçe tarafındaki kapının üstünde bir kısmı da diğer bahçe kapısının üstünde olan kitabede; “*Cennetin kapılarının her biri üzerinde ‘Allah’tan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir*” yazmaktadır. Kuzey yönünde bulunan birinci oda kapı üzerindeki kitabede; “*Kim cenneti arzu ediyorsa hayra koşar*” yazmaktadır. Bir kısmı kuzey tarafındaki oda penceresinin üzerinde bir kısmı da kapının üzerinde olan kitabede; “*Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ‘Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar*” yazmaktadır. Medresenin kuzey tarafında bulunan diğer bir pencere üzerindeki kitabede; “*Cennete girinceye kadar hiçbir âlim ilme doymaz*” yazmaktadır. Bir diğer pencerenin üzerindeki kitabede; “*Kime bildiği bir şey sorulur da onu gizlerse ağzına ateşten bir gem vurulur.*” yazmaktadır. Aynı cephe de bulunan başka bir pencere üzerindeki kitabede; “*Peygamberler önder, fakihler efendi ve onlarla oturup kalkmak ise bir kazançtır*” yazmaktadır. (Şahin, 2006).

Gök Medrese’nin mescidinde bulunan kubbe eteğinde arka arkaya üç adet hadis-i şerif yazılmıştır. Bunlardan birincisinde; “*Peygamber s.a.v. şöyle buyurmuştur: Kim câmiye bir kandil asarsa Allah her bir yağ damlası için ona on iyilik yazar, ondan on kötülük (günah) giderir ve (onu) on derece yüceltir. Allah Teâla, kandilin ışığıyla bu câmide namaz kılan her kişiye cennete girene kadar hayatında bir nur, ölümünde bir nur, kabrinde bir nur vekabrinden diriltildiğinde bir nur verir*”, ikincisinde; “*Peygamber s.a.v. şöyle buyurmuştur: Kim Allah Teâlâ için bülbülyuvası kadar bir cami yaparsa Allah Teâlâ da ona cennette bir ev yapar. Allah’ın elçisi doğru söylemiştir*”, üçüncüsünde; “*Peygamber s.a.v. şöyle buyurmuştur: Namaz kılan kişi kime yakardığını bilseydi, ne sağa ne de sola dönerdi*” yazmaktadır. (Resim 28-29), (Şahin, 2006). Mihrabın çevresinde mozaik çini tekniği ile kufi Ayete’l-Kürsi yazılmıştır (Resim 30-31), (Üçer, 2010). Eyvan kısmında madalyonun ortasında Kufi, “*Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman*” yazmaktadır (Resim 32).

Resim 28: Mescit Kuşak Yazısından Detay

(Kaynak: <https://www.alamy.com/stock-photo/g%C3%B6kmedrese.html>)

Resim 29: Mescid Kubbe Eteği

(Kaynak: <https://www.alamy.com/stock-photo/g%C3%B6kmedrese.html>)

Resim 30: Çini Mihrap Kuşak Yazısı

(Kaynak: <https://www.alamy.com/stock-photo/g%C3%B6kmedrese.html>)

Resim 31: Mihrap, Detay

(Kaynak: <https://www.alamy.com/stock-photo/g%C3%B6kmedrese.html>)

Resim 32: Eyvan, Kufi Yazı. (Resim 32 Kalender, t.y)

Çini Uygulamalar

Gök Medrese çinileri hakkında Evliya Çelebi “Benzeri bir daha asla yapılamaz” demiştir. Turkuaz ve patlıcan moru kullanılmıştır. Gök Medrese adını burada kullanılan çinilerden almıştır. Minareler, sivri külahlı ve tek şerefeli olup, mozaik çini, sırsız ve sırlı tuğla ile bezenmiştir. Minarelerde sekiz yivli, firuze renkli sırlı tuğlalarla örülmüş kaval silmeler, geniş yüzeyli sırlı tuğlalar ile baklava dilimi uygulanmış alanlar arasına eşit şekilde yerleştirilmiştir. Yivler şerefenin alt kısmından dikey şekilde minare boyunca uzanmaktadır (Resim 33-35). Minarenin üzerine oturmuş olan kare alanlarda çinilerle bezenmiştir (Resim 36).

Kare planlı olan mescidin kubbesi, on altıgen kasnağı ve Türk üçgenlerinin yardımı ile geçiş sağlamıştır. Bu üçgenlerin etrafları turkuaz ve lacivert mozaik çiniden yapılmış kancalı yaprak motiflerinden oluşan bir bezeme ile çevrilmiştir. Üçgenlerin üst kısmındaki kasnağı yine aynı şekilde mozaik çiniler çevrelemiştir. Kubbenin iç kısmı ve üçgenlerin ortası, baklavalara ve zikzaklarla oluşan sırlı çinilerle süslenmiştir. Yarım küre olan kubbe eteğine, çini mozaik ile üç hadis yazılmıştır. Mescit bölümündeki turkuaz çinilerinin büyük bir kısmı düşmesine rağmen ihtişamını korumaktadır (Resim 37), (Üçer, 2010). Mihrabının çevresinde beş kattan oluşan mor ve turkuaz renkli mozaik çinilerle kaplı bordürler vardır. Bordürlerden en geniş olanına kufi Ayete'l-kürsi yazılmıştır (Resim 38). Medresenin eyvanının yan duvarlarında mor ve turkuaz mozaik çinilerle geometrik motifler oluşturulmuştur. Bu geometrik motiflerin birbirlerine geçme noktalarında sekizgen yıldız motifi kullanılmış, yıldız motiflerin içleri de bitkisel desenlerle bezenmiştir (Resim 39). Eyvandaki beşik tonozlarda firuze ve mor sırlı, sırsız tuğlalardan kesilmiş olan parçalar, alçı içine kabartma olarak yerleştirilmiştir. Bu şekilde oluşturulan sekiz köşeli yıldızlardan oluşan geometrik geçmeli örgü sistemi elde edilmiştir, bu köşeli yıldız formların içlerinde firuze sırlı zemin içerisine mor sırlı çiniler ile bitkisel motifler uygulanmıştır. Duvarın tam ortasında kenarları bordür çinilerle bezenmiş bir pencere bulunmaktadır. Tonozun köşelerinden etrafı firuze ve mor bitkisel motifli çiniler ve sırsız tuğlalar ile dönerek yukarıda

beşik tonozun ortasında birleşerek içi mozaik çini yazılı bir madalyon oluşturmuştur. Madalyonun etrafı turkuaz sırlı ve sırsız tuğlalarla oluşturulmuştur (Resim 40).

Resim 33: Minare.

Resim 34: Minare Detay.
(Anonim, t.y)

Resim 35: Minare Detay.

Resim 36: Minare Kare Zemin Detay.

Resim 37: Mescit Tavan.

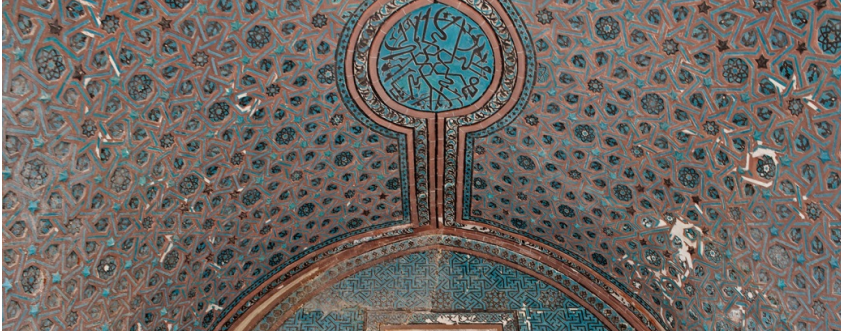
(Cangül, 2015)

Resim 38: Mihrap Detay.

Resim 39: Eyvan Duvarı (Şaşmaz, 2019)

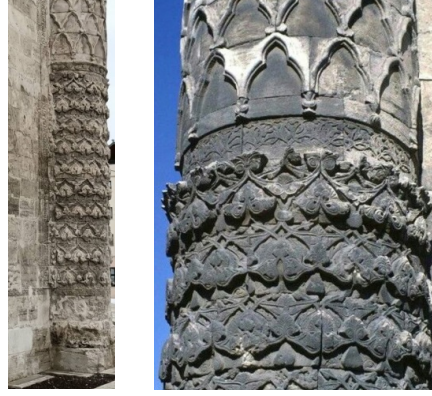
Resim 40: Beşik Tonoz (Şaşmaz, 2019)

Çeşmesi

Cephede, taç kapının sol tarafında yonca yaprağı şeklinde üç dilimli kemeri, üç lüleli ve iki satırlık kitabesi olan bir çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin çerçeve köşe payeleri kalker, ayna taşı mermerdir. Üç yönünü dolanan geometrik bordürüyle cephedeki simetriği bozmakla birlikte cepheye zenginlik vermektedir (Resim 41).

Köşe kuleleri

Medresenin köşelerinde alt kısmında yüksek kabartmalı rumi ve bitkisel motifler ve üst kısmında daha hafif kabartmalı olarak geometrik bezemeli iki dayanma kulesi bulunmaktadır. Bezemeler, kulelerin başındaki yarım külah ile birleşmektedir. Bu kuleler ön cephede köşelerde bulunmaktadır ve cepheye hem zenginlik hem de hareket katmaktadır (Resim 42-43).

Resim 42-43: Köşe Kuleleri, Detay. (Şaşmaz, 2019) **Resim 41:** Gök Medrese Çeşmesi (Kaynak: WowTurkey)

Tartışma ve Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'ya yerleşmeye başladıktan hemen sonra girişmiş olduğu mimari yapılaşmanın yanında, kültürel ve sanatsal birikimlerini de kullanarak, yerleşmiş oldukları her şehirde birçok sayıda eser uygulamışlardır. Devlet adamlarının, eşlerinin ve varlıklı kişilerin yani Banilerin, desteklemiş olduğu bu yapılar; şehirlerin kültür seviyesini, bilim ve ilim yönünden gelişmesini sağlamıştır. Sivas ilimiz de Selçuklu dönemi yapılarının en önemlilerinin bulunduğu bir merkezdir. Hem ticari hem de kültürel açıdan çok önemli bir kimliğe sahiptir.

Sivas da yaptırılmış medreseler arasında 1271 yılında III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, vezir Fahreddin Ali b. Hüseyin Sahip Ata tarafından, Kalûyan'ül Konevi'ye inşa ettirmiş olduğu ve mimarının "üstad" düzeyine ulaştığı gösteren Gök Medrese, hem mimarisi hem de bezemeleri açısından oldukça önemlidir. Sivas Gök Medrese adını yapının birçok yerinde kullanılmış olan mavi-turkuaz çini bezemelerden almıştır. İhtişamlı mermer ve taş işlemeciliği bulunan taç kapısıyla, sırsız ve sırlı tuğlaların, mozaik çinilerin birlikte bütünlük sağladıkları muhteşem bir yapıdır. İnşa edildiği dönemlerde İlim, bilim yuvası olmuş ve daha birçok ihtiyaca cevap vermiştir.

Evliya Çelebinin Kızıl Medrese dediği, aynısını bir daha yapmanın mümkün olmadığını, diyar-ı İslam'da emsaline rastlanmadığını belirttiği Gök Medrese, kesme taştan yapılmıştır, iki katlı olup, birçok odası bulunan ve odalarının kapılarında kufi yazılarla hadisler nakşedilmiş, ortasında sekizgen havlusu ve çinilerle bezemiş simetrik bir eyvanı bulunmaktadır. Köşe kuleleri yuvarlaktır ve mermer kabartma bezemeleri bulunmaktadır. Yapının görkemli duruşuna farklı bir hava katan çifte minarelerinde, sırlı ve sırsız tuğlalarla yapılmış kabartmalar, geometrik ve bitkisel motifler bulunmaktadır.

Cepheden bakıldığında, tepesinde kartal figürü, yaprakları arasından nar bulunan hayat ağacı motifi ve altında iki kesişen kareden meydana gelen, sekiz köşeli yıldız formu dikkat çekmektedir. Bir diğer dikkat çeken bezeme ise; taç kapının

giriş kısmında üst köşe taşlarında yaprağın içine birbirine girift şekilde işlenmiş olan hayvan başlarıdır. Türklerin on iki hayvanlı takviminde bu hayvanların bir kısmı bulunmaktadır. 1399 yılında Timur şehri istila ettiğinde bu muhteşem yapıya hayran kalmıştır. Gök Medrese, Selçuklu sanatının mimarisi ve süsleme sanatı birbiriyle bütünleştirilmiş olan nadide abidevi eserlerindedir. Sivas'ın mührü olarak nitelendirilen medresenin restorasyon süreci bitmiştir ve Vakıflar Müzesi olarak kullanıma açılacaktır.

Kaynakça

- 8 asırlık Gökmedrese 26 yıl sonra kapılarını açtı 748 yıllık Gökmedrese, restorasyon çalışmalarının ardından kapılarını ziyaretçilerine açtı (Mayıs 30, 2019). *Habertürk*. <https://www.haberturk.com/sivas-haberleri/69456511-8-asirlik-gokmedrese-26-yil-sonra-kapilarini-acti/748-yillik-gokmedrese-restorasyon-adresinden-erisilmistir>.
- Alamy (t.y). <https://www.alamy.com/stock-photo/g%C3%B6kmedrese.html> adresinden erişildi
- Algan, N. (2008). *Anadolu Selçuklu Dönemi mimarisi taş yüzey süslemelerinin incelenmesi ve seramik yorumları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü-Seramik Ana Sanat Dalı. Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir.
- Anonim (t.y). Gök Medrese. *Mapio* <https://mapio.net/pic/p-79192697/> adresinden erişilmiştir.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Beyaz Tarih (t.y). *Gök Medrese (Sivas)*, 07.04.2020 tarihinde, <https://www.beyaztarih.com/an-siklopedi/gok-medrese-sivas> adresinden erişildi.
- Bırol, İ. ve Derman, Ç. (2005). *Türk tezmini sanatlarında motifler*. Kubbealtı Neşriyatı, 26.
- Budaktaş, Y. (2017). 20 yıldır restorasyonu bitmeyen şaheser: Gökmedrese. Arkeopolis, <http://arkeopolis.com/20-yildir-restorasyonu-bitmeyen-saheser-gokmedrese/> adresinden erişilmiştir.
- Cangül, C. (2015). Sivas Gök Medrese fotoğrafları. *Caner Cangül Fotoğrafları* [Kişisel Blog], <https://www.canercangul.com/8370/sivas-gok-medrese-fotografлари/> adresinden erişilmiştir.
- Çatakoğlu, M. Ş. (2002). *Anadolu Selçuklu Dönemi ilmi faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Osmanlı kuruluş dönemi ilmi faaliyetlerine tesiri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu sanatında gezegen ve burç tasvirleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Denizli, H. (1998). *Sivas tarihi ve anıtları*. Sivas.
- Denknlbant, A. ve Vefa Ç. A. (t.y). *Selçuklular*. 392-397, 06.04.2020 tarihinde <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/36/C36015924.pdf> ve <https://islamansiklopedisi.org.tr/sel-cuklular> adresinden erişildi.
- Eser, E. (1998). Sivas'ta bir manifesto: Gök medrese. *Vakıf ve Kültür Dergisi*, 1(2), 2-28.
- Güler, A. (t.y) Sivas Gök Medrese çinileri. *Pinterest* (07.04.2020 tarihinde <https://www.pinterest.ca/pin/61572719888782921/> adresinden erişildi.
- İnce, A. T. (2019). Gök Medrese. *Sivas'a Gel*, <https://www.sivasagel.com/gok-medrese/> adresinden erişilmiştir.
- Kalender, T.Ö. (t.y). Sivas Gök; Medrese çinileri. *Pinterest*, <https://tr.pinterest.com/pin/453878468672442910/> adresinden erişilmiştir.
- Kaygısız, İ. (2019). *Tarihin tanıkları medreseler*. 07.04.2020 tarihinde <https://www.irfankaygizsiz.com/2019/03/01/tarihin-tanıkları-medreseler/> adresinden erişildi.

- Kemaloğlu, M. (2015). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu devletinde eğitim-öğretim: Medreseler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(2)89-106.
- Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk mimarisinde geometrik süslemeler: Selçuklu çağı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- O'keane, B. (2013). *Detail of tilework in dome of mausoleum. Gok Madrasa. Sivas. Turkey* 07.04.2020 tarihinde <https://www.alamy.com/stock-photo-detail-of-tilework-in-dome-of-mausoleum-gok-madrasa-sivas-turkey-75095705.html> adresinden erişildi.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçuklularının taş tezyinatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkan E. (t.y). *Gökmedrese: Sivas'ta Selçuklular dönemine ait medrese*. 138-139. 06.04.2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokmedrese--sivas> adresinden erişildi.
- Özkul, F. (2017). Anadolu Selçuklu medreselerinin cephesel ve mekânsal kalite analizi: Sivas kenti örneği. *İslam Medeniyeti Araştırmalar Dergisi İMAD*, 2(3), 295-328.
- Özkul, K. (2019). Anadolu Selçuklu dönemi taş işlemeciliğinde hayat ağacı motifi. *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi-Eğitim Bilimleri ve Güzel Sanatlar*, Yalova, 235-242
- Özkul, K. (2019). Sivas Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası bezemeleri. *Uluslararası İdil Ural Ve Türkistan Araştırmaları Dergisi (Ijvuts)*, 2(3), 56-81.
- Öztürk, M. (2008). *Konya ve çevresinde Anadolu Selçuklu dönemi çinilerinde kullanılan bitkisel motiflerin dili ve resim eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sanatın Yolculuğu. (2019). *Sivas Gök Medrese*. 07.04.2020 tarihinde <https://www.sanatinolculugu.com/sivas-gok-medrese/> adresinden erişildi.
- Sivas Gök Medrese. (2019). *Sanatın Yolculuğu*. <https://www.sanatinolculugu.com/sivas-gok-medrese/> adresinden erişilmiştir.
- Sivas Kültür Envanteri (2019). 07.04.2020 tarihinde <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1036>)
- Sivas Kültür Envanteri (t.y). *Sivas'ın kültür belleği*. 06.04.2020 tarihinde <https://www.sivaskulturenvanteri.com/gok-medrese/> adresinden erişildi.
- Şahin, S. (2006). Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) ve kitabelerindeki rivayetlerin hadis değeri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X(1), 145-163.
- Şaşmaz, E. (2019). Sahabiye Medresesi -(Gök Medrese). *Türkiye'nin Tarihi Eserleri*, <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1036> adresinden erişilmiştir.
- Şimşek, S. ve Kaynar, H. (2011). Sivas'taki tarihi eserlerde mermer kullanımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi Art-E*, 1-14.
- Tuncer, O. C. (1989). *Sahip Ata (Gök) Medrese ile ilgili çalışmalar*. 08.0.2020 tarihinde <http://a-cikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/613/Tuncer.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinde erişildi.
- Üçer M. (2007). Hayat Ağacı Yazıları, Erzurum -Sivas – Kayseri hattında hayat ağacı. *Hayat Ağacı Dergisi*, 8. <http://hayatagacidergisi.com/guncel/> adresinden erişilmiştir.
- Üçer M. (2008). Sivas Gök Medrese ve bezemeleri. *Hayat Ağacı Dergisi*, 12.
- Üçer, M. (2010). *A. Süheyl Ünver sanat atölyesi yorumuyla. Sivas Gök Medrese taş ve çinileri*. Sivas: Sivas Hizmet Vakfı Yayınları.
- WowTurkey (2016). *Sivas - Gök Medrese*. 07.04.2020 tarihinde <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=27605> adresinden erişildi.